

*Sara Helmersson, Maria Vallström &
Mikael Vallström Löfgren*

De ensamkommandes ensamhet

– Unga migranternas röster om exkludering och
förutsättningar för integration i två norrländska
landsbygdskommuner

The loneliness of unaccompanied minors - Young migrants' voices about exclusion and conditions for integration in two northern rural municipalities in Sweden

The purpose of this article is to deepen our understanding of the integration and exclusion of unaccompanied minors by using a phenomenological, affective framework on their experiences and feelings. The article is based on qualitative interviews with 36 young people who came to two northern rural municipalities in Sweden without guardians in 2015. The interview situation raised questions about our research position, which is reflected upon in an autobiographical note. The study shows that various forms of loneliness and feelings of exclusion are a consistent theme in the young people's life stories. The loneliness often appears as situational and connected to the migration experience and the initial reception in the recipient country. The interviews also contain voices of great loss, but also concern, in relation to the family of origin. Sometimes a distrust of the interview situation could be discerned, where the young people's lives made a strong impression, and loneliness was embodied. The results open for questioning a medicalisation of social and existential needs, but also the problematic nature of a traditional researcher role in this context.

Keywords: unaccompanied minors, loneliness, rural areas, affect, reflexivity

Sara Helmersson är fil.dr och lektor i socialt arbete vid Högskolan i Halmstad.

Maria Vallström är docent och lektor i etnologi vid Södertörns högskola och FoU Hälsingland.

Mikael Vallström Löfgren är fil.dr i etnologi vid FoU Hälsingland.

Kontakt: sara.helmersson@hh.se

Bakgrund och syfte

Antalet människor på flykt undan krig, förföljelse och kränkningar av mänskliga rättigheter har ökat successivt sedan 2010-talet (UNHCR, 2022). Många av migranterna är minderåriga, och under den så kallade flyktingkrisen 2015 sökte 70 384 barn under 18 år asyl i Sverige. Hälften av dem kom utan vårdnadshavare (SCB, 2016). Gruppen är heterogen och rymmer unga personer med olika erfarenheter, skolgång och anledningar till att de lämnat sina hemländer. I Sverige möts de av en komplex mottagningsstruktur där instanser på statlig, regional och kommunal nivå ansvarar för centrala delar i deras liv, såsom asylprövning, boende, utbildning, social omsorg och sjukvård. Dessutom präglas mottagningsystemet av problem med långa väntetider, bristande samverkan och barn som hamnar mellan stolarna (Zetterqvist Nelson & Hagström, 2016).

I den här artikeln vill vi lyfta de ensamkommande ungdomarnas egna röster och upplevelser av ensamhet och exkludering i två norrländska landsbygdskommuner. Landsbygdskommunerna där de unga i vår studie var bosatta tampas med långvariga problem med minskande befolkning, utflyttning av unga, hög arbetslöshet och låg utbildningsnivå.¹ Kommunerna hör till de kommuner utanför storstadsregionerna som har tagit emot ett relativt stort antal ensamkommande ungdomar. Enligt en av oss tidigare publicerad forskningsrapport (Vallström & Vallström, 2017) hade kommunerna 14 boenden med sammanlagt närmare 200 ensamkommande flyktingbarn 2016. Mottagandet medförde en tillfällig befolkningsökning, en förnyring av befolkningen, fler skolelever och fler i föreningslivet samt nyanställningar av bland annat boendepersonal och SFI-lärare. Enligt Vallström och Vallström (2017) innebar landsbygdskontexten fördelar och uppskattades av många ensamkommande. De mindre orterna gav lugn och ro, det var lättare att ta kontakt med människor och det mindre sammanhanget uppskattades. Det fanns en trygghet i att kunna "lära sig" orten och en uttalad motvilja mot att behöva flytta igen och börja om någon annanstans, åtminstone inte i början av tiden i Sverige. Över hälften av ungdomarna önskade uttryckligen att få bo kvar i kommunen (Vallström & Vallström, 2017). Det viktigaste för de ensamkommande var byggandet av nya sociala relationer och kontakter med svenska ungdomar. Det fanns ett antal nyckelpersoner som spelade en stor roll, men samhället varken tillvaratog dem som resurser eller bäddade för sådana möten. Tvärtom motverkades det ofta av andra prioriteringar, vilket resulterade i en försämrad integration (ibid.).²

Syftet med den här artikeln är att undersöka ensamkommandes uttryck för ensam-

1 Den ena kommunen har omkring 9 500 invånare och den andra 25 500.

2 Intervjuerna gjordes inom ett forskningsprojekt vid FoU Hälsingland där forskare från FoU Välfärd medverkade i materialinsamlingen och författandet av forskningsrapporten *Ett låst land eller en öppen famn?* (Vallström & Vallström, 2017).

het för att fördjupa förståelsen för integration och exkludering och därigenom ge förutsättningar för att förbättra mottagandet. Hur upplever de unga mottagandet i landsbygdskommunerna? Hur beskriver de erfarenheter av och strategier för exkludering och ensamhet? På vilka sätt uttrycker de känslor av ensamhet och vilka kunskaper om ensamhetens beskaffenhet och forskarens roll uppstår i mötet mellan forskare och intervjuad?

Metod och material

Intervjuer och analysförfarande

Artikeln bygger på ett kvalitativt material bestående av intervjuer med ensamkommande ungdomar, 30 pojkar och 6 flickor flertalet i åldrarna 17–19 år.³ Ungdomarna kom till Sverige 2015 eller tidigt 2016, flertalet migrerade från Afghanistan och Somalia. Vissa av dem hade fått uppehållstillstånd vid tiden för intervjun, medan andra väntade på beslut från Migrationsverket eller hade fått avslag. De flesta av de intervjuade ungdomarna bodde på kommunala HVB-hem och hade varit mellan 6 månader och ett par år i Sverige. Vi har bearbetat och analyserat intervjuerna med en induktiv utgångspunkt och med fokus på ungdomarnas mående och erfarenheter av det svenska mottagningssystemet. Kodningen gjordes med hjälp av analysprogrammet ATLAS.ti och förfarandet kan beskrivas som en kvalitativ tematisk analys (Braun & Clarke, 2006). Ensamhet framstod sammantaget som den viktigaste faktorn för de ungas mående, vilket ledde fram till ämnet för denna artikel. I samband med bearbetningen av intervjumaterialet tillkom en ny empirisk del där en av oss författare i efterhand reflekterat över intervjusituationen, beskrivit och analyserat minnet och upplevelsen av mötet mellan forskaren och den intervjuade i en reflexiv auto-etnografisk ansats. Det innebär att forskaren intar en dubbel roll i texten, dels som tolkare av det empiriska materialet, dels som forskningsdeltagare (Liliequist & Silow Kallenberg, 2022). Detta tillvägagångssätt motiveras av att hågkomsten av själva mötet var en pusselbit som behövdes för att kunna fördjupa förståelsen, men också för att kritiskt granska våra egna utgångspunkter som forskare.

Etiska överväganden

Flera forskare framhåller att ensamkommande ungdomars röster saknas i forskningen och att deras perspektiv och aktörskap inte ges utrymme (se t.ex. Wernesjö, 2012). Vi har en liknande utgångspunkt och menar att de 36 ungdomar som intervjuats har

3 Könsfördelningen i urvalet speglar statistiken; 2016 utgjorde flickor knappt 20 procent av gruppen ensamkommande enligt Migrationsverkets officiella statistik.

bidragit med sin tid och sina erfarenheter, att rösterna och perspektiven är viktiga och bör ges större utrymme i forskningen. Vi kan allmänt konstatera att i forskning med utsatta grupper, såsom ensamkommande ungdomar, är det särskilt viktigt att ha en pågående diskussion om etiska spörsmål. Samtidigt kan utebliven forskning, att avstå från att genomföra studier med människor som lever under svåra förhållanden, ses som oetiskt (Andersson & Swärd, 2008). Som vi ser det kan analysen av intervjuerna generera samhällsnyttig kunskap om vilken roll det samhälleliga mottagandet på landsbygden spelar för ungdomarnas psykiska hälsa och möjlighet till integration. Kunskapen kan också underlätta samhällsplanering och förbättrad utformning av inkluderande insatser för målgruppen.

Studien genomfördes i linje med gängse forskningsetiska principer för samhällsvetenskaplig forskning (Vetenskapsrådet, 2011) och är godkänd i etikprövning. För att skydda deltagarnas konfidentialitet förekommer inga personnamn eller namn på kommunerna. Information om studien har kommunicerats muntligt och skriftligt med hjälp av tolk samt texter översatta till olika språk. Inför intervjuerna fanns en medvetenhet i forskargruppen om målgruppens sårbara position och en beredskap att hjälpa personerna vidare om de skulle behöva hjälp och stöd. Intervjufrågorna formulerades också på ett öppet sätt där intervjupersonerna själva kunde välja vad de ville dela med sig av eller kanske inte svara alls, genom frågor som "vill du berätta om ...?". Intervjuerna genomfördes i de flesta fall med hjälp av telefontolk, vilket anses kunna ge bättre anonymitetsskydd och leda till mindre inverkan på vad som blir sagt jämfört med en närvarande tolk (jfr Langedal & Bjørknes, 2020). Samtliga intervjuer har skrivits ut, dock utan noggranna beskrivningar av emotionella uttryck och pauser. Det är vidare tolkens svenska översättning som transkriberats, inte ungdomens originalutsaga på modersmålet. I artikeln har vi putsat intervjuutdragen försiktigt för att öka läsbarheten.

Reflexivitet och autoetnografi

När vi gick tillbaka till intervjumaterialet och började analysera det igen blev det uppenbart att det fanns flera brister och problem, både vetenskapligt och etiskt sett. Trots tolk och översättningar av informations- och samtyckesblanketten tycktes flera av de intervjuade ungdomarna inte riktigt förstå varför vi gjorde intervjun. Flera intervjuer blev därför snarare *försök* till intervjuer: trevande samtal, ofta bristfälligt tolkade, fulla av missförstånd och oklarheter. Samtidigt gjorde själva mötet ett starkt intryck. Det ordlösa, direkta, mellanmänniska mötet blev mer betydelsebärande än vanligt. Mycket kunde bara förmedlas i utbytet av blickar, i kroppsspråket och i stämningsslagen. Det väckte frågor om forskarrollen och vårt ansvar för den uppkomna situationen och ledde till ett behov av att återvända till och återskapa minnet av själva intervjusituationen. Metodologiskt sett kan det beskrivas som ett reflekterande

över mötet med de ensamkommande på ett sätt som anknyter till en reflexiv forskningstradition (Ehn & Klein, 1994; Clifford & Marcus, 1986) och som fått förnyad aktualitet i diskussioner om autoetnografi. En autoetnografisk ansats kräver att en rad kritiska frågor ställs, till exempel om vad som väljs och väljs bort i beskrivningen av de egna erfarenheterna (Liliequist & Silow Kallenberg, 2022). I vårt fall blir det ett försök att återerinra sig intervjusituationen och gestalta den som en känslomässigt betydelsefull episod, som ger en djupare förståelse och situerar kunskap i en kontext som även involverar forskarsubjektet. Det krävs då också ett annat skrivsätt än det traditionellt vetenskapliga (ibid.): en etnografi som kan vara ett sätt att införa fysiska och känslomässiga dimensioner i socialvetenskapen (Wetherell, 2012). Även om beskrivningar av minnen har en tendens att antingen försköna eller svartmåla det som inträffat, framstår minnet av emotionellt laddade och betydelsebärande händelser som ett bättre bevarat och mer levande minne. Minnet utgör, tillsammans med inspelningen av intervjun, bevarade spår som möjliggör ett trovärdigt återskapande av intervjusituationen (jfr Vallström, 2006). Det blir då, genom reflektionen över mötet och affektperspektivet, också möjligt att "fånga" ensamheten på ett mer fullständigt och djupgående sätt.

Teoretiskt ramverk

Det empiriska materialet har analyserats utifrån en fenomenologisk utgångspunkt, dels i form av affektteori, dels i form av en existentiell filosofi som den utformats av framför allt den danska filosofen Løgstrup (1994/1956), där frågan om ett allmänskligt etiskt krav att ingripa när någon är nödställd står i fokus. För att balansera det individnära anslaget i fenomenologin har vi valt att komplettera det teoretiska ramverket med mer strukturellt orienterade maktteorier (Agamben, 2010; Bauman, 1996).

Affektteori ger utrymme för större kreativitet i användandet av känslor som analytiska kategorier (Brännström Öhman m.fl., 2011). Affekt, i Margareth Wetherells mening, är framför allt ett sätt att analysera interaktion och intersubjektivitet. Det viktiga är inte att skilja på det fysiska känslouttrycket (*affect*) som suckar eller skratt å ena sidan, och själva beskrivningen av känslor (*feelings*) som glädje eller sorg å den andra. Det viktiga är att studera affektiva praktiker och hur de reproducerar eller motstår makt och att se alla emotionella uttryck som en relation till något eller någon (Wetherell, 2012). Denna relation har av Sara Ahmed beskrivits som individens sätt att orientera mot något eller några objekt för att kunna följa en upptrampad stig genom mer eller mindre hemtama rum (Ahmed, 2006). Den hemtama känslan, liknad vid att sjunka ner i en bekväm fåtölj där kroppen passar, begränsas av vad kroppar definieras utifrån. Om rummet är fel, kan det uppstå ett skav när individen

tvingas avvika från den "raka" linje som den förväntas följa. Ahmed talar också om en migrant utgångspunkt som en slags urtyp för detta skav, eftersom det innebär att starta från noll i ett nytt sammanhang och försöka bygga sin väg framåt. Individens riktning alltid sin väg mot någonting eller något, men orienteringen som villkorad, inte ett fritt val (ibid.). Relevant för vår studie blir därmed också begreppet desorientering, vilket markerar upplevelser av att inte hitta en framkomlig väg i ett nytt rum, att inte kunna följa den förväntade eller "raka" linje som andra orienterar sig efter (ibid.).

Tidigare forskning om ensamhet, ohälsa och ensamkommande

Ensamhet utgör ett omfattande folkhälsoproblem men är också ett komplext fenomen. Bristande social tillhörighet har starka kopplingar till ohälsa och överdödlighet (se t.ex. Fors & Brülde, 2011; Holt-Lunstad, 2018). Det är dock stor skillnad mellan att ha ensamhetskänslor, vilket är ganska vanligt, och att vara socialt isolerad, vilket är mindre vanligt och har allvarigare konsekvenser (se t.ex. Tornstam, 1990). Brülde och Fors (2015) skiljer också mellan emotionell isolering (att sakna en intim och fast kärleksrelation), social isolering (att ha ett tunt socialt nätverk med få nära relationer) och en mer djupgående, existentiell ensamhetskänsla (att inte bli förstådd, inte ha någon som lyssnar eller att dela sina problem med). Ensamheten kan därtill vara situationsbetingad eller av mer kronisk karaktär, det vill säga kortvarig med en tydlig utifrån kommande orsak eller vara ett mer bestående psykologiskt problem (ibid.).

Ålder och förekomst av sociala nätverk har stor betydelse. Tornstam (1990) menar att yngre uppvisar de högsta nivåerna av intensitet i ensamhetskänslorna, men att inre ensamhet ökar med stigande ålder. Den upplevda ensamheten är vidare som lägst i mindre tätorter medan storstadsbor och låginkomsttagare känner sig mer ensamma än andra, ofta på grund av avsaknad av vänner och någon att dela sina innersta tankar med (Brülde & Fors, 2015). Sambandet mellan ohälsa och olika former av ensamhet leder till slutsatsen att det behövs anpassade insatser för att möta ensamhetens komplexitet. Förbättringar i det sociala nätverket (att få besök, samtal) är till exempel mindre effektivt för äldre, medan yngre personer ser ett utbyggt socialt nätverk som den bästa lösningen för att motverka ensamhetskänslorna (Tornstam, 1990).

Tidigare forskning visar att många unga migranter har varit med om olika trauman både innan, under och efter flykten, att de ofta mår dåligt och möter olika typer av sociala och kulturella hinder i sina nya hemländer (se t.ex. Andersson m.fl., kommande; Lalander & Raoof, 2016; Stretmo & Melander, 2013). Psykisk ohälsa är mer vanligt förekommande jämfört med den övriga befolkningen och gruppen löper större risk för posttraumatisk stress (PTSD), akutpsykiatrisk vård och tvångsinläggningar (Salari m.fl., 2017). Detsamma gäller självmordsförsök och missbruk (Hagström m.fl., 2018; Klöfvermark & Manhica, 2019).

Flera studier påvisar brister i det svenska mottagningssystemet i fråga om vad ensamkommande unga behöver för att må bra, såsom betydelsen av utbildning och omvårdnad under de första åren i landet kombinerat med en egen drivkraft att skapa sig en bra framtid (Eide & Hjern, 2013). Det har även visat sig att ett starkt socialt nätverk är positivt och att landsbygden ger fördelar när det kommer till mottagande och integration (Vallström & Vallström, 2017). Bergström-Wuolo m.fl. (2018) menar att samhörighet, aktörskap och möjlighet att reflektera över sina erfarenheter är viktiga beståndsdelar för ett bra liv, medan motsatsen kan leda till ensamhet, desillusion och ångest. Herz och Johansson (2012) belyser att erfarenheter av diskriminering och att uppfattas som annorlunda har en negativ inverkan på ungdomarnas framtidsplaner och självkänsla.

Bristande integration är alltså inte bara knuten till språk och etnicitet utan också till avsaknad av samhörighet med institutionella och sociala strukturer. Liknande slutsatser dras av Herz och Lalander (2017). I stället för att se ensamhet som något statistiskt menar forskarna att den kan ses som temporär och situationsbunden. Ungdomarna ger uttryck för ensamhet men ensamheten kan reduceras när anställda är öppna för mellanmänniska möten och gör det där "lilla extra", medan ensamheten förstärks när ungdomarnas möjligheter att upprätthålla etablerade kontakter försvåras genom exempelvis hög personalomsättning eller förbud att ta emot besök i boendet.

Utifrån vad forskningen säger om ensamhetens betydelse för samhället och individen ser vi det som relevant att belysa ungdomarnas uttryck för olika former av ensamhet. I vår studie har vi att göra med en grupp yngre personer som trots att de bor i en rural samhällskontext som statistiskt sett har lägst ensamhet ändå upplever en brist på just det som skulle vara mest verkningsfullt för dem: ett starkare socialt nätverk. Vårt kunskapsbidrag är att visa hur omfattande betydelsen av ensamhet är för de ensamkommande och väcka frågan om i vilken utsträckning samhälleliga aktörer kan motverka både den faktiska och upplevda ensamheten.

De ungas upplevelser av desorientering

Att de ensamkommande som vi pratat med inte känner sig hemmahörande kommer upp på många ställen i intervjuerna. Det kan handla om att inte känna sig som en del av fotbollslaget, att få ta emot det som uppfattas som omvärldens nedvärderande blickar eller att inte bli sedd överhuvudtaget. Under intervjun med en pojke ligger tristessen och ensamheten tillsammans med känslor av utanförskap som en blöt filt över stora delar av samtalet. Pojken berättar att "tiden går sakta" och att det är "jättesvårt". Intervjuaren frågar om det är någon skillnad mellan vardagar och helger och pojken säger att vardagarna går lättare eftersom han då går i skolan. Han fortsätter:

[...] annars har man inget att göra. De där som har typ ansvar för oss, de säger att man måste lära sig svenska. Men på vilket sätt? Det finns inget folk som man pratar med. Jag är här nu nästan ett år, det finns inget folk, antingen de går ifrån oss eller, man har ingenting, här i [ort]. Det är svårt att ha kontakt med svenska folk. [...] I själva boendet som man bor alltså, det är bra, så man har ju kontakt med personalen [...] Men däremot i själva samhället, på stan eller runt omkring, finns inget folk som man pratar med. Alla svenskar tycker att, ja, de ser ner på oss. (IP 1)

Här återberättas att det rum som pojken orienterar sig i inte "svarar" eller till och med stöter bort honom. Ur ett affektperspektiv existerar alltid en känsla i relation till andra; den ägs aldrig helt av den som känner, utan skapas i interaktion (Wetherell, 2012). Men det är inte oviktigt vem som kan inta vilken känsla. Affekt samspelar alltid med kulturella idéer om värde, i vad Ahmed i en tidigare studie kallat affektiv ekonomi (ibid.). Här är det tydligt att de ensamkommande stött på problem vid försöken att orientera sig mot svenskarna, vilket bekräftas i tidigare forskning (Wernesjö, 2014). Pojken berättar vidare att han inte längre går på fotbollsträning eftersom han upplever att de andra "tittar ner på oss", inte vill passa bollen och att det blir en form av förnedring. Han uttrycker en önskan att människor skulle ha förståelse för att han och andra i en liknande situation har kommit till Sverige på grund av allvarliga problem och krig i hemlandet och återkommer till att folk "tittar ner" på dem. Han ger ett exempel från skolmatsalen:

[...] det är lunchtid och vi går till matsalen. Ja, det finns ju både invandrare och svenskar så att, man försöker och heja, även om man hejar tio gånger, finns ingen, de tittar inte ens på oss så att, de hejar inte tillbaka till oss och det är så. (IP 1)

Att heja utan att få gensvar är ett fenomen som även beskrivs av Wernesjö (2015). En av tjejerna i hennes studie upprepade sitt hejande och till slut tog hon steget att berätta att hon ville ha kontakt. Studien visar att det är de ensamkommande som behövde initiera kontakt medan den tilltalade invånaren är den som bestämmer hur mycket eller lite av den kontakten som ska besvaras, om alls. Tillhörigheten är alltid villkorad, menar Wernesjö (2015).

Flertalet ungdomar återkommer också till att det är svårt att skapa kontakter med svenskar, vilket bland annat försvårar språkinläringen. I ett integrationsprojekt i den större kommunen ägde aktiviteterna för flyktingar rum på dagtid och vid särskilda tillfällen och fungerade därmed inte som integration betraktat (Vallström m.fl., 2018). Att det var svårt att få kontakt bekräftades också som ett generellt problem av bland annat en anställd på ett boende i den mindre kommunen och i tidigare forskning (Vallström & Vallström, 2017; se även Wernesjö, 2015).

Att känna sig ensam

Att ungdomarnas uttryckta ensamhet inte sällan är situationsbunden och sammankopplad med migrationserfarenheten och mottagandet i mottagarlandet bekräftades i flera intervjuer (jfr Herz & Lalander, 2017). Det är, återigen, arketyper för individens nollpunkt; det finns ett starkt behov av att orientera sig i det i alla avseenden nya rummet. Några av de intervjuade ungdomarna uttrycker explicit att de kände sig ensamma vid ankomsten. Till exempel berättar en tjej att det tog flera månader innan hon mådde okej. På frågan om hur hon upplevde första dagen när hon kom till den nya landsbygdskommunen i Norrland svarar hon att "det var tråkigt", "att man känner ensam" och att hon saknade sin familj (IP 24). En pojke återkommer under intervjun till att han kände sig ensam i början när han kom till Sverige. Han berättar att han kom på vintern och att det kändes bättre efter ett tag när det blev mindre kallt och efter att han fått komma på intervju till Migrationsverket. Intervjuaren undrar om pojken saknade något under denna period, något som skulle gjort honom mindre ensam. Pojken svarar inte direkt på frågan utan berättar i stället om sin strategi:

Jag kände mig mycket ensam från början men försökte hålla mig upptagen med andra saker, spelade fotboll eller var där med dom andra ungdomarna i rummet och spelade spel. Även då, det hjälpte inte så mycket, det var, [jag] var i mitt rum ibland och grät. (IP 13)

Pojken försökte orientera sig genom att sysselsätta sig med olika aktiviteter tillsammans med jämnåriga. När intervjuaren upprepar frågan om vad myndigheterna skulle kunna ha gjort för att underlätta, svarar pojken att han inte vet. En liknande erfarenhet uttrycks av en annan pojke (IP 20). På en fråga om hans första intryck av Sverige svarar han:

Känslorna var väldigt, vad heter det, höga, för att jag var livrädd och jag flydde ju. Jag hade problem i hemlandet, jag var rädd, jag lämnade familjen, jag var ju ensam, jag trodde inte att jag kunde leva ensam. (IP 20)

Rädsla hänger ihop med ensamhet på så sätt att tilltron till den egna förmågan att leva ensam inte finns. Det uttrycks på ett grundläggande, existentiellt plan, som en mycket träffande beskrivning av den fenomenologiska nollpunkten. Individens "här och nu" ser inga möjligheter att ta sig framåt, till ett "där". Det är vad man kan kalla en desorientering, eftersom den grundas på erfarenheten av ett förlorat hem och riktas mot ett hem som ännu inte är (Ahmed, 2006).

Kärnfamiljen som den raka linjen

En annan mycket framträdande del i vårt intervjumaterial handlar om den saknad, men också oro, som ungdomarna uttrycker i relation till sin familj. En pojke berättar att han fick bra hjälp av sin gode man och boendepersonal men att han verkligen saknade stödet från sina släktingar (IP 30). En annan pojke uttrycker det så här:

Jag är orolig i dagsläget för min familj och jag vet inte vad som har hänt dem, eller vad som kommer att hända dem. Jag vet inte, nu har det gått tre månader som jag inte hört någonting från min bror. Jag vet inte om han har drunknat i vattnet eller han lever eller inte. Det är det som jag oroar mig över ... (IP 4)

En del i hemmahörandet är de nära relationerna i ursprungsfamiljen (Wernesjö, 2015). Att inte ha kontakt med dessa är illa nog, att dessutom inte veta om de ens lever eller om de får återförenas i framtiden förvärrar känslan av desorientering. På ett liknande sätt uttrycker en annan ungdom att han varit väldigt orolig för sin familj men att det lättade när han efter ett år fick kontakt med sin mamma (IP 11). Ytterligare en intervjuad pojke berättar att det känns bra att vara i Sverige men att det är svårt att vara utan familjen och att han tänker på det hela tiden:

Varje dag eller varje vecka. Och, jag vet inte vad det ska göra [...] utan familj gillar jag inte liv. Du vet kanske. [...] Jättesvårt. Jag gillar också mamma och pappa. Alla barn gillar mamma och pappa. [Intervjuare: Visst är det så.] Och ibland tittar jag på en familj, när jag går till centrum eller teatern, andra saker. Jag [blir] jätte, jättelelsen, därför jag har ingen familj där, har ingen mamma pappa. Också [det] här är jättesvårt. (IP 7)

Andras orientering efter den "raka" linjen, i det här fallet den heterosexuella kärnfamiljen, aktualiserar känslan av desorientering. I Wernesjös studie av ensamkommande på landsbygden ville flera av dem hellre bo i familjehem, men fick inte för kommunen. Det var därför med viss förvåning vi noterade att två av de intervjuade pojkarna berättar att de valt att flytta *från* sina familjehem. Den ena pojken berättar att han initialt bodde på ett boende i en storstad och att han hade det bra där: "jag hade hittat nya kompisar, vi trivdes bra tillsammans" (IP 34). Han blev dock omplacerad i ett familjehem på en annan ort och han beskriver att han "kände [sig] väldigt ensam och, ja, det var väldigt svårt och jobbigt faktiskt". På eget bevåg valde han att lämna familjehemmet och återvända till storstaden. Kort därpå blev han tvungen att åka tillbaka till familjehemmet. Efter en tid blev det bestämt att han skulle flytta norrut. Intervjuaren frågar vad det var som inte var bra med familjehemmet, varpå pojken replikerar:

Ja, jag sa inte att familjehemmet inte var bra, utan det var jag som kände mig ensam. Och jag var helt själv där, och kände ingen, hade inte några kompisar. Jag var hemma hela tiden. (IP 34)

Att befinna sig hemma behöver alltså inte betyda att individen känner sig bekväm där. Frånvaron av vänner, förutom förlusten av föräldrarna, gjorde att känslan av att vara hemma snarare bekräftade ensamheten. Den andra pojken berättar att han bodde i familjehem en kort period men valde att flytta eftersom det inte var lugn och ro där. Mannen som han bodde hos jobbade mycket och när han väl var hemma hade han vänner på besök. Pojken berättar:

Jag var själv ensam hemma och han var läkare. Han åkte till jobbet, jobbade hela dan, kom hem sent och, han var förlovad tror jag också. [skratt] Så det var jag själv hemma. [...] Han brukade komma hem, sen efter en halvtimme kom hans vänner hem och de brukade sitta och titta på fotboll och [skratt] det var ett himla väsen. (IP 29)

Här visas tydligt hur de fästpunkter som hade kunnat bli betydelsefulla, med många människor och liv och rörelse i hemmet, beskrivs från en betraktande position och snarare förstärkte känslan av desorientering, av att inte höra hemma.

Professionella hjälpare och vänners stöd

Flera av ungdomarna upplever att de inte blivit förstådda eller hjälpta av att prata med kurator och psykolog eftersom dessa inte delat liknande erfarenheter eller kunnat erbjuda konkret hjälp, som att få uppehållstillstånd eller återförenas med familjemedlemmar utanför Sverige. Samtidigt säger flera intervjupersoner att de professionella hjälparna försökt att inge dem hopp. En pojke berättar att han under en period mådde jättedåligt och inte ville leva längre och att han via skolan fick kontakt med en psykolog:

Och där började det bli lite bättre, fast inte hjälpte psykologen exakt, men jag fick åka själv från [ort] till [större ort]. Den där vägen och miljön försökte påverka mig och visa att det finns ett annat liv också, inte bara [ort] ... Men då började jag bli bättre och bättre. Jag försökte kontakta en musiker och [få] spela piano. Och då började jag att sjunga i kyrkokören med pensionärerna. Det var jättetrevligt. Dom hade lust att prata och jag bara hängde med och sjöng [skratt]. (IP 17)

Det framkommer under intervjun att det var den gode mannen som introducerade honom till kyrkokören. Här ser vi exempel på en framgångsrik orientering, ett svar som befinner sig längre bort i det fysiska rummet men som möjliggörs av kontakten som förmedlas och öppenheten i gruppen, att de "hade lust att prata". Psykologbesöken blev indirekt viktiga eftersom de gav ett miljöombyte, en anledning till att ta bussen till en annan ort.

I en annan intervju finns en liknande berättelse där det är tydligt att de professionella hjälparna inte kan hjälpa till att lösa det grundläggande akuta problemet. Den intervjuade pojken berättar om oron för sin bror. De flydde tillsammans men tappade kontakten längs vägen. Nu vet han inte ens om brodern är i livet. Han säger att det "är svårt att leva" med ovissheten om vad som har hänt med brodern:

[...] det gör ont när jag tänker på min bror. Jag vet inte om han lever, om han blev mördad faktiskt och sen, det är så att jag kan inte sova. Även när jag pratar med min psykolog så sa han att "jag hoppas att du hittar honom". Men ändå, det är svårt [...] att hitta honom. Han säger jämt att, ger mig hopp och sånt. Men det hjälper inte. (IP 1).

Här beskriver pojken känslor av smärta och hur situationen påverkar hans nattsömn. Han uppger också att psykologens försök att trösta uppskattas men att det inte fungerar. Ytterligare en annan pojke är inne på samma tema och menar att vännerna ger mer stöd än psykologen:

Jag har varit hos psykologen två gånger. De kan inte hjälpa mig, de bara säger "sitt och prata", och de ställer frågor bara. Men det påverkar inte. Men jag rekommenderar att prata med mina vänner, det är bättre än [att] träffa psykolog. (IP 9)

En liknande utsaga återfinns i intervjun med pojken som beskrev sin strategi för att hantera sina ensamhetskänslor (IP 13). På en fråga om samtalskontakten med en kurator hjälpt honom svarar han att "nej, det hjälpte inte mig så mycket. Man går dit och bara pratar, de hjälper inte [...] de kan inte skicka brev [till Migrationsverket] eller [...] påskynda processen" (IP 13). Han betonar att hans problem är den långa väntan på besked från Migrationsverket och ifrågasätter vitsen med att berätta om sina problem och prata med någon som inte kan påverka den juridiska processen. Under intervjuerna var vi väldigt noga med att berätta att inte heller vi kunde påverka denna process, vilket förmodligen förstärkte de ungas känsla av att vårt möte var meningslöst. Vi blev en av "pratarna"; de som varken kan ordna ett uppehållstillstånd eller bygga en relation på längre sikt.

Att prata om känslorna av oro och ovisshet är alltså ingen fungerande lösning efter-

som det enda som de intervjuade vill ha är visshet, samtidigt som de är oroliga för vad den vissheten för med sig. Det framkommer också att några inte kunnat söka stöd bland landsmän eller andra flyktingar, trots att de delar liknande erfarenheter av migration och att komma utan vårdnadshavare. Ett exempel är när en pojke i slutet av intervjun får frågan om han har något att tillägga. Pojken tänker en stund och säger sedan: "Du vet barn som kommer, som har samma problem, alla är ensamma och alla behöver hjälp." Intervjuaren frågar om han menar känslan av att vara ensam och pojken svarar att alla har liknande problem, inte kan språket och måste ha någon att prata med. Intervjuaren frågar om han kan prata med de andra på boendet, som kommer från hemlandet. Pojken svarar först jakande, men när intervjuaren ställer en rak fråga framkommer att han inte känner att han kan få hjälp av dem:

Intervjuare: Ni är ju flera stycken som är från [hemland] och ni kan prata med varandra. Gör det att du känner dig mindre ensam?

Pojke: Ja, det är klart, det finns ju folk som kan språket, jag menar kommer från [hemland]. Men alla har ju samma problem, så att det går inte att prata med dem, de har själva problem så att det blir ingen nytta av det.

Intervjuare: Så det hjälper inte så mycket och prata med dina kompisar från [hemland], när du känner dig ensam?

Pojke: Ja, man kan ju prata med folk men, det är ingen nytta ...

Intervjuare: Nä, jag kan tänka mig kanske att det är en djupare ensamhet också när man har lämnat sitt hemland och man inte har kontakt med nån familj.

Pojke: Ja, det stämmer, det är så. (IP 1)

Här kan en annan nivå av ensamhet anas; även om själva känslan delas av flera kan den inte upphävas. Ensamhet kan också vara att inte orka med andras ensamhet. Det blir tydligt hur en desorienterad individ inte kan följa den raka linjen i ett socialt rum utan vidare, trots att ensamheten blir *kännbar* för flera i samma situation. Det finns en makthierarki mellan den normerande, raka linjen och de som inte finner sin väg längs den, och att dela denna ensamhet med andra lindrar den inte. Att beträda en ny stig som innebär ett erkänt stigma är inget fungerande alternativ.

Outtalad ensamhet

I en av intervjuerna träffade vi en pojke i ett kommunalt HVB-boende i en mindre landsbygdsort, där han vid intervjutillfället hade vistats några månader och var ganska missnöjd med sin vardagstillvaro. Hans glasögon hade gått sönder. Han väntade på att få besked om sin asylansökan. Han beskrev det som svårt att få kontakt med de som bodde i orten och att busstiderna begränsade möjligheterna att ta sig någon annan-

stans. Framför allt ville han träffa svenska ungdomar. Ibland spelade han fotboll med sina landsmän och grannar i boendet. Minnet av den intervjun återges här i form av en autoetnografisk text, där en av artikelförfattarna beskriver upplevelsen av mötet med pojken:

När jag så här långt efteråt erinrar mig ett möte med en av de ensamkommande, i hans tillfälliga boende och i närvaron av en tolk som verkade irritera honom, förstår jag att mötet har gjort ett outplånligt intryck på mig. Jag har ett ovanligt tydligt minne av det. Jag märker också att det är ett smärtsamt minne, att det skaver, stör och plågar mig. Först nu, flera år senare, inser jag att mötet antagligen gjorde mer skada än nytta, att det snarare var förvirrande än klargörande och att det blev en absurd situation. Jag mötte den andre, en pojke som snart skulle fylla 18 år, i sin utsatthet, ensamhet och fattigdom, och insisterade på ett samtal som inte hade något begripligt syfte och som skulle spelas in, som om det var det väsentliga. Jag pratade om blanketter om samtycke till intervjun som han, "intervjupersonen", inte förstod meningen med eller tyckte liknade de möten han haft med olika myndighetsutövare, byråkrater och handläggare.

Vi berörde aldrig med ord det mänskligt sett mest grundläggande, det som faktiskt över-skuggade allt annat. Vi undrade båda två, från var sitt håll men ändå i ett underliggande samförstånd: Varför är jag här? Vad är meningen med det här mötet, det här samtalet, den här så kallade intervjun? Varför är det så viktigt, när det är uppenbart att det finns annat som är betydligt viktigare?

Det var förvirrande och omskakande eftersom den jag mötte befann sig i detta märkliga tillstånd, i sin desperata ensamhet, som jag inte kunde undgå att uppfatta och som jag inte heller kunde undkomma. Det var den ensamaste människa jag har mött, han ville inte heller någonting mer än att bryta ensamheten. Han sökte en tillhörighet. Hans högsta önskan var det mest självklara: att få en relation till någon som ingick i den nya samhällsgemenskapen, som kunde erkänna och se honom, oavsett utsattheten. Utan en ny tillhörighet skulle han inte kunna bli eller vara någon alls. Han skulle varken ha ett namn, en historia eller ens en mänsklig gemenskap. Det gällde skillnaden mellan att vara någon eller ingen. Att få finnas till.

Frågan är om denna form av ensamhet väcker ett etiskt krav på en nivå bortom etiska granskningars uppräknings av känsliga personuppgifter. Mötet med och närvaron av den ensamkommandes förtvivlan väckte en impuls att gripa in, eftersom det etiska kravet uppstår när vi uppfattar att någon som finns i vår omedelbara närhet befinner sig i en utsatt situation där hans eller hennes liv är hotat och där vi faktiskt kan ingripa (Løgstrup, 1994/1956; jfr Bauman, 1996). Dessutom väcktes det plågsamma i minnet, eftersom impulsen inte bejakades, utan förnekades eller förträngdes av något "viktigare", trots att vi etiskt sett är förpliktigade att ingripa i en sådan situation.

Det viktigare, vetenskapens kunskapsmål, framstår i den här kontexten som synnerligen irrelevant. Viljan att veta blev otillräcklig och gav väldigt lite tillbaka. Eller som en annan pojke anmärkte i slutet av en intervju:

Pojke: Ja, vet du vad jag tror, jag tror inte ni kan ändra någonting.

Intervjuare: Du tror inte det?

Pojke: Nej. Det var många som dig, som kom hit och intervjuade oss. Det var bra när de intervjuade. Det blev sämre. (IP 10)

Maktasymmetrin i att vi tar deras berättelser och lämnar dem och deras förväntan om förändring utan svar kan inte bli tydligare. Vi är dem svaret skyldiga.

Slutdiskussion

Ett resultat av denna studie är att begreppet ensamhet får en delvis annan, mer djupgående och vidsträckt innebörd. För den ensamkommande rör det sig om något mer än att inte bli förstådd eller lyssnad på; det som står på spel är individens liv och blotta existens. Existensen är hotad, ifrågasatt och försatt i ett mellanläge, i ett ovisst och exceptionellt tillstånd utan någon samhällelig, social eller mellanmännisklig tillhörighet. Det är den "nakna" människans ensamhet (Agamben, 2010). Det rör sig inte heller endast om ett behov av social omsorg; vad som behövs är en omsorg som kan sägas vara livgivande, som svarar mot människans fundamentala behov av att bli sedd och erkänd som en unik individ med en tillhörighet och plats i någon form av mänsklig gemenskap. För att vi ska kunna förstå de ensamkommandes ensamhet och deras behov av omsorg behövs ett fördjupat och vidgat ensamhets- och omsorgsbegrepp, där *existentiell ensamhet* (jfr Brülde & Fors, 2015) möts med *existentiell omsorg*. Det innebär en appell till oss alla att prioritera mellanmänniskliga möten och små handlingar som fungerar inbjudande, parallellt med en fungerande formell process.

I och med att vi fäste uppmärksamheten vid mötet och reflekterade över den egna rollen tillkommer frågan – som ofta infinner sig men sällan ställs uttryckligen – om det finns ett mer allmänmänniskt etiskt krav att göra en mer direkt och konkret insats för den andre, och som egentligen omfattar oss alla, oavsett vår profession eller vilka principer vi förväntas rätta oss efter (Bauman, 1996). I så fall bör vi möta honom eller henne på ett mellanmänniskt, fullt närvarande och empatiskt sätt. Det är det möte som i intervjuerna ofta sägs vara en grundförutsättning för att "bota" ensamheten. Vem som möter eller vilken roll denne har tycks ha underordnad betydelse, så länge personen i fråga är redo att sträcka sig bortom sin "egentliga" uppgift. Som forskare gick vi inte iland med detta möte fullt ut eftersom vetenskapliga krav på systematiskt insamlad kunskap och värderingsfrihet blev otillräckliga. Problemet är att den

som ger sig in i det mötet också själv blir utsatt, försatt i en svårare, mer krävande sits, och i en ovisshet om vad vi forskare faktiskt kan göra och eventuellt bidra med (jfr Vallström, 2002). Det är därför det blir nödvändigt med en reflexiv, autoetnografisk ansats.

Analytiskt sett finns det också anledning att skärskåda maktrelationen i själva hjälpanDET. Att vara den som behöver och kanske till och med direkt ber om hjälp medför att utsättas för en förväntan om tacksamhet, men också begränsningar i vilken hjälp som ges och på vems villkor. Det blir den villkorade tillhörighet Wernesjö skrivit om. HjälpEN formuleras då utifrån givarens utgångspunkt, inte efter vad den behövande uttrycker. Det blir hela tiden upp till de som hjälper att avgöra vad som ska ges bort och vad som ska delas eller stängas inne. Med affektteorins begrepp blir vissa kroppar hindrade från att sträcka ut sig i rummet; de nekas tillträde till känslan av att höra till (Ahmed, 2006).

I våra intervjuer framstår kopplingen mellan ensamhet och ohälsa som mer komplicerad och existentiellt sett allvarligare än vad vi känt till sedan förut (t.ex. Fors & Brülde, 2011; Brülde & Fors, 2015; Holt-Lunstad, 2018). Men det innebär inte att frågan bör medikaliseras. Det innebär snarare att olika orsaker kräver olika åtgärder, till exempel ett utbyggt socialt nätverk som är av stor betydelse för framför allt unga människor. Det tyder även på att landsbygdskontexten kan vara fördelaktig, när det finns ett starkt föreningsliv och eldsjälur som kliver fram och blir viktiga personer för de ensamkommande (Öhrn m.fl., 2023). Men det finns också exempel på ett segregerat föreningsliv, utbrända eldsjälur och en kommunal omsorg som inte räcker till när ekonomin försämras.

Slutligen menar vi att frågan om de ensamkommandes ensamhet har aktualiserat ett dilemma rörande gränsdragningar mellan personligt bemötande och professionalitet i såväl den sociala omsorgen som i forskningen och samhället i stort. Vi kan se att det är uppskattat och gör skillnad när de professionellt verksamma i boenden, skolan eller den sociala omsorgen går utanför de stipulerade arbetsuppgifterna och gör "något mer". Det har emellertid visat sig att det kan vara i stort sett vem som helst i samhället och att civilsamhället, kyrkan och idrottsföreningar har spelat en förhållandevis stor roll och erbjudit en tillhörighet till en samhällelig gemenskap. Det har sannolikt räddat många liv.

Slutsatsen är att det är högst väsentligt att samhället bäddar för att det skapas bestående sociala relationer och nätverk samt för den sorts omsorg gruppen ensamkommande behöver. För att så ska bli fallet fordras också att någon har huvudansvaret för omsorgen. Men vem är "någon"? I granskningen av samhällets insatser har det visat sig att samhället varken på lokal eller nationell nivå har förmått tillhandahålla den adekvata omsorgen annat än undantagsvis, på ett mer eller mindre slumpartat och oorganiserat sätt. Samhällets hantering har tvärtom tenderat att bli alltmer "bio-

politisk”, det vill säga snarare kontrollerande, begränsande och avvisande än omsorgsgivande (Agamben, 2010). Det som prioriteras är att bestämma över andras liv, att avvisa, utestänga, utvisa eller göra undantag. Att de ensamkommandes livsöden i oproportionerligt hög grad har visat sig bero på enskilda personers spontana ingripanden och på det civila samhällets resurser och förmåga till mobilisering innebär att de ensamkommandes närvaro har ådagalagt en allvarlig brist: en samhällelig oförmåga som borde diskuteras mer än vad som är fallet i dag. Frågan blir då om även vi som forskare är delaktiga i det biopolitiska avvisandet. Vad vi gör och inte gör som samhälle, där ju forskaren har en given röst och möjlighet att lyfta andra röster, har betydande konsekvenser såväl för samhället som sådant som för oss själva personligen. När vi underlåter att hörsamma det etiska kravet sätter det ett plågsamt spår i oss. Ett inhumant samhälle blir framför allt plågsamt för dem som ställs utanför det, men också för alla som på nära håll upplever och ser andra människors grundläggande behov, oavsett om det är i kyrkan, på boendet, i skolan eller i socialtjänsten.

Referenser

- Agamben, G. (2010) *Homo sacer: den suveräna makten och det nakna livet*. Göteborg: Daidalos.
- Ahmed, S. (2006) *Queer phenomenology: orientations, objects, others*. Durham: Durham university press.
- Andersson, G. & Swärd, H. (2008) Etiska reflektioner. I: A. Meeuwisse, H. Swärd, R. Eliasson-Lappalainen & K. Jacobsson (red.) *Forskningsmetodik för socialvetare* (s. 235–249). Stockholm: Natur & Kultur.
- Andersson, J., Helmersson, S., Högdin, S. & Ouis, P. (kommande) *Att möta sexuell utsatthet: professionella perspektiv i arbetet med unga nyanlända*. Lund: Studentlitteratur.
- Bauman, Z. (1996) *Postmodern etik*. Göteborg: Daidalos.
- Bergström-Wuolou, M., Dahlström, J., Hertting, K. & Kostenius, C. (2018) My heart has no hurt: the health of young immigrants. *International Journal of Migration, Health and Social Care*. doi: 10.1108/IJMHS-02-2018-0004
- Braun, V. & Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2): 77–101. doi: 10.1191/1478088706qp063oa
- Brülde, B. & Fors, F. (2015) Den svenska ensamheten: om hur olika former av ensamhet påverkar vårt välbefinnande. I: A. Bergström, B. Johansson, H. Oscarsson & M. Oskarsson (red.) *Fragment* (s. 47–61). Göteborg: Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Brännström Öhman, A., Jönsson, M. & Svensson, I. (2011) *Att känna sig fram: känslor i humanistisk genusforskning*. Umeå: h:ström – Text & kultur.
- Clifford, J. & Marcus, G.E. (red.) (1986) *Writing culture: the poetics and politics of ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Ehn, B. & Klein, B. (1994) *Från erfarenhet till text: om kulturvetenskaplig reflexivitet*. Stockholm: Carlssons.
- Eide, K. & Hjern, A. (2013) Unaccompanied refugee children: vulnerability and agency. *Acta Paediatrica*, 102(7): 666–668. doi: 10.1111/apa.12258

- Fors, F. & Brülde, B. (2011) Välbefinnande och livstillfredsställelse i dagens Sverige. I: S. Holmberg, L. Weibull & H. Oscarsson (red.) *Lycksalighetens ö* (s. 349–363). Göteborg: Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Hagström, A., Hollander, A-C. & Mittendorfer-Rutz, E. (2018) *Kartläggning av självskadebeteende, suicidförsök, suicid och annan dödlighet bland ensamkommande barn och unga*. Stockholm: Karolinska institutet.
- Herz, M. & Johansson, T. (2012) The experience of being stopped: young immigrants, social exclusion and strategies. *YOUNG*, 20(2): 157–176. doi: 10.1177/110330881202000203
- Herz, M. & Lalander, P. (2017) Being alone or becoming lonely? The complexity of portraying "unaccompanied children" as being alone in Sweden. *Journal of Youth Studies*, 20(8): 1062–1076. doi: 10.1080/13676261.2017.1306037
- Holt-Lunstad, J. (2018) The potential public health relevance of social isolation and loneliness: prevalence, epidemiology, and risk factors. *Public Policy & Aging Report*, 27(4): 127–130. doi: 10.1093/ppar/prx030
- Klöfvermark, J. & Manhica, H. (2019) Unga flyktingar i Sverige: psykisk ohälsa och missbruksproblem. I: M. Darvishpour & N. Månsson (red.) *Ensamkommandes upplevelser & professionellas erfarenheter: integration, inkludering och jämställdhet* (s. 43–58). Stockholm: Liber.
- Lalander, P. & Raoof, D. (2016) "Vi vet vad du behöver": konstruktion och motstånd av "ensamkommande" på HVB. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 23(3–4): 219–238.
- Langedal, S. Solheim & Bjørknes, R. (2020) Forsvarleg bruk av telefonfolk i barnevernet? *Tidskriftet Norges Barnevern*, 97(1): 58–74. doi: 10.18261/ISSN.1891-1838-2020-01-05
- Liliequist, E. & Silow Kallenberg, K. (2022) Autoetnografi. I: K. Silow Kallenberg m.fl. *Etnologiskt fältarbete: nya fält och former* (s. 153–172). Lund: Studentlitteratur.
- Løgstrup, K.E. (1994/1956) *Det etiska kravet*. Göteborg: Daidalos.
- Salari, R., Malekian, C., Linck, L., Kristiansson, R. & Sarkadi, A. (2017) Screening for PTSD symptoms in unaccompanied refugee minors: a test of the CRIES-8 questionnaire in routine care. *Scandinavian Journal of Public Health*, 45(6): 605–611. doi: 10.1177/1403494817715516
- SCB (2016) Det stora antalet asylsökande under 2015 ökade inte flyktinginvandringen nämnvärt. [www.scb.se/hitta-statistik]
- Stretmo, L. & Melander, C. (2013) *Får jag vara med? Erfarenheter från ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen och arbetet med denna grupp*. Göteborg: FoU i Väst.
- Tornstam, L. (1990) Dimensions of loneliness. *Aging: Clinical and Experimental Research*, 2(3): 259–265.
- UNHCR (2022) Global trends: forced displacement in 2021.
- Vallström, M. (2002) *Det autentiska Andra: om etnografi, etik och existens*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Vallström, M. (2006) *Det förflutnas närvaro: essäer om norrländska kulturarv, historieskrivning och de andras spår*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Vallström, M. & Vallström, M. (red.). (2017) *Ett låst land eller en öppen famn? Mottagande och integration av ensamkommande flyktingbarn i Nordanstig och Söderhamn*. Söderhamn: Hälsinglands utbildningsförbund.
- Vallström, M., Vallström, M., Helmersson, S. & Tillberg Matsson, K. (2018) *Från ensamkommande till ung vuxen i Söderhamn*. Söderhamn: Hälsinglands utbildningsförbund.
- Wernesjö, U. (2012) Unaccompanied asylum-seeking children: whose perspective? *Childhood*, (4): 495. doi: 10.1177/0907568211429625
- Wernesjö, U. (2014) *Conditional belonging: listening to unaccompanied young refugees' voices*. Diss. Uppsala universitet. [http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:689776/FULLTEXT01.pdf]

- Wernesjö, U. (2015) Landing in a rural village: home and belonging from the perspectives of unaccompanied young refugees. *Identities*, 22(4): 451–467.
- Vetenskapsrådet (2011) *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Wetherell, M. (2012) *Affect and emotion: a new social science understanding*. London: Sage.
- Zetterqvist Nelson, K. & Hagström, M. (2016) *Nyanlända barn och den svenska mottagningsstrukturen*. Rapport, Forte. [Tillgänglig på forte.se/publikation/nyanlanda-barn-och-den-svenska-mottagningsstrukturen/]
- Öhrn, E., Beach, D., Johansson, M., Rönnlund, M. & Rosvall, P-Å. (2023) Rural education and migration : a study of the 2015 reception of young refugees in Sweden. *Australian and International Journal of Rural Education*, 33(2): 1–15. doi: 10.47381/ajre.v33i2.417